

CK.0000064809

KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
KHOA HỌC XÃ HỘI

Conférences
& Séminaires

10

7 / 2014

Khái niệm và quản lý rủi ro

Các cách tiếp cận phương pháp luận
ứng dụng trong phát triển

Khóa học mùa hè về khoa học xã hội
«Khóa học Tam Đảo» (Đà Lạt, Việt Nam)
Tháng 7 / 2013

GUYỄN
LIEU

NHÀ XUẤT BẢN TRI THỨC

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

Khái niệm và quản lý rủi ro

Các cách tiếp cận phương pháp luận ứng dụng trong phát triển

CHỦ BIÊN BẢN TIẾNG VIỆT:
GS.TS. Đỗ Hoài Nam
TS. Stéphane LAGRÉE

ĐIỀU PHỐI
Virginie DIAZ
Vụ Nghiên cứu, AFD
diazv@afd.fr

ÉCOLE FRANÇAISE
D'EXTRÊME-ORIENT

Các ấn phẩm đã xuất bản thuộc tuyển tập:

- Ấn phẩm số 09: *L'évaluation en évolution - Pratiques et enjeux de l'évaluation dans le contexte de l'efficacité du développement*
- Ấn phẩm số 08: *Nước và các vấn đề liên quan – Phương pháp và tính đa ngành trong phân tích* (Có bản tiếng Anh và tiếng pháp)
- Ấn phẩm số 07: *Quartiers informels d'un monde arabe en transition : réflexions et perspectives pour l'action urbaine*
- Ấn phẩm số 06: *Kinh tế phi chính thức tại các nước đang phát triển* (Có bản tiếng pháp)
- Ấn phẩm số 05: *Evaluation and its Discontents: Do We Learn from Experience in Development?*
- Ấn phẩm số 04: *Khác biệt xã hội và bất bình đẳng* (Có bản tiếng Anh và tiếng Pháp)
- Ấn phẩm số 03: *Measure for Measure - How Well Do We Measure Development?* – Kỷ yếu Hội thảo AFD-EUDN lần thứ 8, năm 2010
- Ấn phẩm số 02: *Những chuyển đổi đã ban hành và qua thực tế* - Khóa học mùa hè về Khoa học xã hội "Khóa học Tam Đảo" (Có bản tiếng Anh và tiếng Pháp)
- Ấn phẩm số 01: *Implementing Large-Scale Energy Efficiency Programs in Existing Buildings in China* – Hội thảo tại Vũ Hán (Trung Quốc).

[Lưu ý]

Những phân tích và kết luận giới thiệu trong tài liệu này thuộc trách nhiệm của các tác giả và không nhất thiết phản ánh quan điểm của AFD hoặc của các định chế đối tác của AFD.

Giám đốc xuất bản:

Anne PAUGAM

Giám đốc biên tập:

Alain HENRY

Thiết kế: Ferrari / Corporate – Điện thoại: 33 (0)1 42 96 05 50

Thực hiện: Tomorrow Media Co., Ltd. - Email: tomorrowmedia@gmail.com

In tại Tomorrow Media Co., Ltd.

Lời nói đầu	5
Lời cảm ơn	13
Diễn văn khai mạc	15
• GS.TS Võ Khánh Vinh, Phó Chủ tịch Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam, kiêm Giám đốc Học viện Khoa học xã hội	17
• Jean-Noël Poirier, Đại sứ Pháp tại Nước CHXHCN Việt Nam	20
• Jean-Marc Gravellini, Giám đốc, AFD Việt Nam	22
• Olivier Tessier, Trưởng đại diện Viện Viễn Đông Bác Cổ - EFEO tại Việt Nam	25
• Jean-Pascal Torréton, Trưởng đại diện Viện Nghiên cứu Phát triển - IRD tại Việt Nam	27
• Giáo sư Yves Perraudau, giảng viên Đại học, Phụ trách dự án Việt Nam và Đông Nam Á, Đại học Nantes	30
• Claude-Emmanuel Leroy, Trưởng đại diện Cơ quan Đại học Pháp ngữ AUF	32
Phần 1 – Phiên toàn thể	37
1.1. Các quan niệm xã hội về rủi ro: định nghĩa, lịch sử và sử dụng khái niệm rủi ro trong các ngành khoa học xã hội, Vanessa Manceron	39
1.2. Các thảm họa có nguồn gốc từ thiên nhiên: khái niệm, thách thức và ứng phó của xã hội trong trường hợp xảy ra tình trạng khủng hoảng, Yves Le Bars	58
1.3. Đặc trưng vật lý, logic phân bố dân cư và phát huy giá trị của các không gian: mức độ dễ bị tổn thương của các xã hội Đông Nam Á trước thiên tai và các thảm họa thời tiết?, Jean-Philippe Fontenelle	70
1.4. Rủi ro hệ thống và khủng hoảng tín dụng dưới chuẩn: triệu chứng và cơ chế lây lan, Adrian Pop	88
1.5. Quản lý biến động giá lương thực ở các nước đang phát triển. Lý luận và phân tích trường hợp khu vực Đông Nam Á, Bruno Vindel	112
1.6. Mô hình hóa và mô phỏng quá trình tham gia trong quản lý rủi ro dịch bệnh gia súc, Raphael Duboz	128
1.7. Tổng thuật các phiên toàn thể, Alain Henry	146
Phần 2 – Các lớp chuyên đề	157
2.1. Từ tình trạng khủng hoảng đến giảm nguy cơ thảm họa, trường hợp về thảm họa lũ lụt, Stéphane Cartier, Jean-Philippe Fontenelle, Yves Le Bars	159
2.2. Rủi ro kinh tế và tài chính, Sophie Pardo, Phạm Thị Hồng Hạnh Adrian Pop, Yves Perraudau, Thomas Vallée	201
2.3. Đánh giá tác động: các phương pháp và áp dụng vào chủ đề tài chính vi mô, Florent Bédécarrats, Axel Demenet, Christophe Jalil Nordman, Laure Pasquier-Doumer, François Roubaud, Phùng Đức Tùng, Bertrand Savoye	269
2.4. Mô hình hóa quá khứ để quản lý hiện tại tốt hơn: nhập môn mô hình hóa địa- sử học nghiên cứu các rủi ro trong quá khứ (trận lũ sông Hồng năm 1926), Alexis Drogoul, Benoit Gaudou, Nasser Gasmî, Arnaud Grignard, Patrick Taillandier, Olivier Tessier, Võ Đức Ân	311
Lý lịch giảng viên	349
Ký hiệu và viết tắt	383

Lời nói đầu

Từ năm 2007 đến nay, hàng năm « Khóa học mùa hè Tam Đảo » đều tập trung vào đào tạo về phương pháp phân tích trong các ngành thuộc khoa học xã hội như địa lý, kinh tế, thống kê, xã hội học - nhân học, lịch sử, v.v... cho khoảng 100 học viên Việt Nam (sinh viên, giảng viên, nhà nghiên cứu, cán bộ, những người làm trong lĩnh vực phát triển, v.v.). Khóa học được tổ chức tại Hà Nội và Tam Đảo.

2010-2013, nâng tầm khóa học lên phạm vi khu vực

Qua thành công của ba khóa học đầu tiên vào năm 2007, 2008 và 2009, với mục đích hỗ trợ duy trì phát triển khóa học, Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Cơ quan phát triển Pháp (AFD), Viện nghiên cứu phát triển Pháp (IRD), Đại học Nantes, Viện Viễn Đông Bắc Cổ Pháp (EFEO) và Tổ chức Đại học Pháp ngữ (AUF)^[1] đã tái khẳng định cam kết thông qua một thỏa thuận đối tác ký ngày 15 tháng 04 năm 2010 tại trụ sở của AFD tại Paris, cho giai đoạn bốn năm từ 2010 đến 2013.

Với những kinh nghiệm đã tích lũy qua ba khóa học đầu tiên, Khóa học mùa hè ở phạm vi khu vực cũng đặt ra một số mục tiêu mới:

- Lựa chọn chủ đề đặc thù với những thách thức mang tầm khu vực hoặc quốc tế cho từng năm, từ đó sẽ bóc tách và thảo luận theo nhiều cách tiếp cận phương pháp luận và liên ngành;
- Được tổ chức tại Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam, hai ngày học của phiên toàn thể sẽ kết thúc bằng phần tổng luận nhằm mở ra các hướng tư duy dưới góc độ liên ngành;
- Để đảm bảo tính năng động trong các nhóm học viên và cách tiếp cận sự phạm hiệu quả, cởi mở, các học viên được chia đều thành bốn lớp chuyên để kéo dài trong năm ngày (20 học viên/lớp). Cuối khóa học sẽ là báo cáo tổng hợp của mỗi lớp;
- Khóa học cũng khuyến khích đón tiếp các học viên trong khu vực Đông Nam Á nhằm nâng cao tầm ảnh hưởng và hình ảnh trong khu vực, cho phép mở rộng mạng lưới trao đổi và hợp tác giữa các nhà khoa học.

[1] Trong khuôn khổ thỏa thuận hai bên thường niên với Viện Khoa học xã hội Việt Nam.

2013: Mở rộng hoạt động ở miền Nam và sự kiện « Năm Pháp-Việt »

Việc chuyển địa điểm tổ chức khóa học vào Đại học Đà Lạt nhằm mục đích mở rộng đối tượng đào tạo và các hoạt động hợp tác với các đơn vị miền Trung và miền Nam. Nhìn chung, việc thay đổi địa điểm tổ chức giữa Tam Đảo và Đà Lạt cũng là một cách để đảm bảo sự cân bằng về mặt địa lý giữa các vùng có học viên tham gia khóa học. Khóa học mùa hè Tam Đảo được lựa chọn là một trong các hoạt động tổ chức trong khuôn khổ năm Pháp-Việt 2013-2014, điều này cũng mang đến một luồng gió mới cho ê-kíp giảng viên và nghiên cứu đồng thời khẳng định uy tín của khóa học.

Kỷ yếu khoa học xuất bản hàng năm

Từ đầu cho đến nay, Khóa học mùa hè luôn đảm bảo xuất bản kỷ yếu khoa học tập hợp toàn bộ nội dung các bài giảng cũng như những trao đổi thảo luận trong suốt mỗi khóa học. Bắt đầu từ năm 2010, kỷ yếu được xuất bản bằng ba thứ tiếng (Việt, Pháp, Anh). Ấn phẩm này nằm trong tủ sách *Conférences et Séminaires* của AFD, do EFEO và Nhà xuất bản Tri Thức đồng xuất bản. Bản điện tử có thể tải miễn phí trên trang web của AFD, trang web chính thức của Khóa học tại địa chỉ www.tamdaoconf.com và trang web của các đối tác cùng tham gia tổ chức khóa học. Kỷ yếu bao gồm phần gỡ băng nội dung các bài giảng được trình bày trong các phiên toàn thể, tại bốn lớp chuyên đề và báo cáo tổng kết thu hoạch của mỗi lớp. Danh sách học viên cũng được đưa vào kỷ yếu nhằm hỗ trợ việc kết nối mạng lưới nghiên cứu, ngoài ra còn có lý lịch khoa học của từng giảng viên. Trong cuốn kỷ yếu này còn có các bài đọc tham khảo phù hợp với nội dung để bổ sung và làm sâu hơn mỗi chuyên đề, chuyên ngành được trình bày tại khóa học.

« Quan niệm và quản lý rủi ro. Các cách tiếp cận phương pháp luận và ứng dụng cho phát triển »

Nội dung xuyên suốt của Khóa học mùa hè năm 2013 là chủ đề rủi ro, quan niệm và quản lý rủi ro dưới góc nhìn của các ngành khoa học xã hội, nhân văn, kinh tế học, ở nhiều môi trường và cấp độ phân tích khác nhau; theo đó, khóa học năm thứ 7 được tổ chức theo hai trục nội dung lờn bổ sung cho nhau:

- Hai ngày học toàn thể ngày 19 và 20 tháng 7. Các giảng viên đã trình bày sáu bài tham luận dưới góc độ phương pháp luận và đa ngành về các vấn đề liên quan đến quan niệm và quản lý rủi ro: các phương pháp tiếp cận dân tộc học, chính trị, địa lý, kinh tế và mô hình hóa; các nội dung này được tổng hợp trong bài tổng thuật được trình bày vào cuối hai ngày toàn thể;
- Bốn lớp học chuyên đề kéo dài trong năm ngày, từ thứ hai 22/7 đến thứ sáu 26/7. Nội dung của các lớp đều dẫn với khủng hoảng và giảm nhẹ rủi ro thiên tai thảm họa, thông qua các thảm họa lũ lụt (lớp chuyên đề 1), rủi ro kinh tế tài chính (lớp chuyên đề 2), đánh giá tác động (lớp chuyên đề 3) và mô hình hóa rủi ro về địa lý lịch sử, kết hợp với nghiên cứu trường hợp sông Hồng năm 1926 (lớp chuyên đề 4).

Khóa học được dẫn nhập bằng bài tham luận của chuyên gia dân tộc học Vanessa Manceron, thành viên Viện dân tộc học và xã hội học so sánh Nanterre, bài tham luận đã phân tích việc

hình thành khái niệm rủi ro về mặt xã hội. Để hiểu được thế giới của những điều bất định, các nhà nghiên cứu, xã hội học hoặc dân tộc học coi rủi ro là một đối tượng nghiên cứu gắn với các cá nhân. Đối tượng được các nhà nghiên cứu quan tâm là cách thức mà quan niệm xã hội về mối nguy được quyết định về mặt văn hóa, họ cũng phân tích các hiện tượng bất bình đẳng và bất công xã hội được bộc lộ ra hoặc làm sâu sắc thêm qua các biện pháp quản lý rủi ro được áp dụng; các nhà nghiên cứu cũng mô tả các giải pháp, câu trả lời và phương tiện quản lý rủi ro được đưa ra khi có dấu hiệu khủng hoảng hoặc khi xảy ra khủng hoảng, như trong trường hợp có thiên tai, thảm họa. Trong tham luận của mình, Vanessa Manceron đã chỉ ra cách mà các ngành khoa học xã hội có thể góp phần một cách hiệu quả trong việc làm sáng tỏ những thách thức liên quan đến rủi ro trong thế giới hiện đại, tùy theo từng bối cảnh xã hội và từng loại rủi ro mà con người phải đối mặt. Trường hợp dịch cúm gia cầm xảy ra tại Pháp (năm 2006 tại Dombes) là một ví dụ điển hình được tác giả đưa ra phân tích để nhấn mạnh tới sự khác biệt trong quan niệm và phản ứng của các nhóm xã hội khác nhau ở nông thôn và thành thị trong trường hợp xảy ra khủng hoảng.

Đầu giờ chiều, Yves Le Bars, trước đây là chủ tịch tổ chức nghiên cứu và chuyển giao công nghệ (GRET), một tổ chức phi chính phủ của Pháp về đoàn kết quốc tế, đã có bài trình bày về các thảm họa có nguồn gốc từ thiên nhiên: khái niệm, thách thức, cơ hội và giải pháp ứng phó của các xã hội. Đối với tác giả, mục tiêu giảm nhẹ rủi ro thiên tai chỉ có thể thành công khi chúng ta hiểu được nguồn gốc của mỗi loại thiên tai, thảm họa: đó là kết quả từ sự kết hợp một bất ổn từ thiên nhiên và tình trạng dễ bị tổn thương khi phải đối mặt với các thách thức, rủi ro lớn. Vì vậy, việc phân loại các khái niệm là cần thiết để hiểu được chu kỳ xuất phát từ thảm họa cho đến việc phòng ngừa và chuẩn bị ứng phó với khủng hoảng, ngoài ra cũng cần phải xác định các mốc thời điểm, các thang độ và các hình thức hành động phù hợp nhất có thể. Yves Le Bars cũng đặt câu hỏi về tiến trình ra quyết định sao cho mỗi quyết định của cơ quan chức năng phải dựa trên kinh nghiệm và khả năng khoa học có thể huy động được, và dựa trên việc huy động sự tham gia của dân cũng như cách phản ứng phù hợp của mỗi cá nhân.

Tiếp nối bài tham luận thứ hai của Yves Le Bars, chuyên gia nông học Jean-Philippe Fontenelle đã có bài trình bày trên cấp độ khu vực Đông Nam Á và đặt câu hỏi về tính dễ bị tổn thương của các xã hội trước các trường hợp thiên tai xảy ra. Châu Á nói chung và Đông Nam Á nói riêng phải đối mặt với nhiều nghịch lý, đây là khu vực thường xuyên phải gánh chịu thiên tai ở mức độ khốc liệt nhưng đồng thời cũng là khu vực có mật độ dân cư và tốc độ phát triển kinh tế cao, với các không gian thường xuyên phải đối mặt với các nguy cơ thiên tai nguy hiểm, đặc biệt là các khu vực đồng bằng. Đặc thù này của khu vực có thể thấy được qua việc phân tích lịch sử quy hoạch và phát triển thể chế ở các vùng đồng bằng nhằm giảm bớt mức độ dễ bị tổn thương trước thiên tai được thực hiện trong khu vực. Tuy nhiên, sự đa dạng trong các cơ chế và công cụ khai thác giá trị của các vùng đồng bằng đã cho thấy mối quan hệ của xã hội với rủi ro thiên tai là rất phức tạp và phụ thuộc nhiều vào quan niệm cũng như mức độ chấp nhận của mỗi người đối với mỗi rủi ro gặp phải. Tăng trưởng đô thị, người dân giàu lên và việc tập trung các nguồn lực công nghệ tài chính trong các không gian dễ bị tổn thương này khiến chúng ta phải quan tâm đến những thay đổi có thể có trong mức độ làm chủ thiên nhiên, thảm họa cũng như trong mức độ chấp nhận đối với các rủi ro, trong bối cảnh biến đổi khí hậu đang ngày càng rõ nét.

Ngày học toàn thể thứ hai được bắt đầu bằng báo cáo của Adrian Pop, giảng viên kinh tế thuộc Đại học Nantes, về rủi ro hệ thống và khủng hoảng tài chính năm 2007. Qua tham luận này, tác giả muốn nêu lên các yếu tố khởi phát, triệu chứng và sự khác biệt của cuộc khủng hoảng *nợ dưới chuẩn* so với các cuộc khủng hoảng trước đó; mô tả nguyên nhân và cơ chế lây lan khủng hoảng, giải thích vai trò của biện pháp chứng khoán hóa các khoản nợ và đặc điểm "vi-rút" của cuộc khủng hoảng (vi-rút lây lan khủng hoảng tài chính) và hiểu được bản chất của các phương diện khác nhau của một rủi ro hệ thống. Cuộc khủng hoảng đã làm lung lay lòng tin vào các hệ thống tài chính trên quy mô toàn cầu và có những tác động tai hại tới khu vực kinh tế thực. Theo đánh giá của quỹ tiền tệ quốc tế (IMF), khoảng 1/5 tổng giá trị GDP toàn thế giới đã bị bốc hơi do cuộc khủng hoảng nặng nề nhất tính từ sau cuộc đại suy thoái những năm 1930. Dự báo tăng trưởng ở hầu hết các nước đều đã phải điều chỉnh giảm và các yếu tố tiềm ẩn nguy cơ suy thoái đang ngày càng bộc lộ rõ những năm gần đây. Các biện pháp can thiệp mà các chính phủ ở ạt áp dụng trong hệ thống tài chính cũng như rất nhiều kế hoạch kích thích và giải cứu cũng để lại nhiều tác động cho ngân sách các nước. Thậm hệt ngân sách tăng nhanh ở hầu hết các nước, gây ảnh hưởng lớn tới các vấn đề về nợ công – Hy Lạp và mới đây là Cộng hòa Síp là những ví dụ điển hình. Cuối cùng, theo Văn phòng lao động quốc tế (BIT), cuộc khủng hoảng tài chính hiện nay đã khiến cho số người thất nghiệp trên thế giới tăng từ 169 triệu vào năm 2007 lên hơn 200 triệu vào năm 2013. Thất nghiệp tăng chóng mặt ở hầu hết các nước, cả các nước phát triển và đang phát triển, sẽ làm gia tăng căng thẳng xã hội và sẽ có tác động tiêu cực tới khu vực kinh tế thực.

Báo cáo của Bruno Vindel – công tác tại AFD Paris – quan tâm đến việc quản lý biến động giá lương thực ở các nước đang phát triển. Tác giả đã phân tích và chỉ ra những hạn chế của bốn « chiến lược quản lý giá thuần túy » hiện tồn tại ở các nước, các giải pháp truyền thống này dựa trên việc phối hợp các chiến lược quản lý rủi ro (bằng các công cụ bảo hiểm) và quản lý khủng hoảng (bằng viện trợ khẩn cấp). Vì vậy, cần phải có các giải pháp mang tính cơ cấu nhiều hơn: đó là các giải pháp có sự tham gia mạnh mẽ của nhà nước trong việc khuyến khích hiện đại hóa sản xuất, hiện đại hóa thị trường nông sản, hồi phục tái cấp vốn cho các hộ dễ bị tổn thương. Nhưng điều này chỉ có thể thực hiện được khi tạo điều kiện thuận lợi cho người dân trong việc tiếp cận với nguyên liệu đầu vào trong sản xuất nông nghiệp và tái phân bổ thu nhập và nguồn lực tới những người nghèo nhất. Sự can thiệp của nhà nước là cần thiết để ngăn chặn giá tăng đến mức cực đoan. Và sự can thiệp đó phải dựa trên việc kết hợp các công cụ phù hợp với đặc điểm bối cảnh của mỗi nước và/hoặc mỗi khu vực. Cộng đồng quốc tế cũng phải có vai trò trong việc thực hiện thành công các chính sách như vậy.

Báo cáo cuối cùng do Raphael Duboz, hiện đang công tác tại Trung tâm nghiên cứu nông học phát triển quốc tế (CIRAD) trình bày, báo cáo để cập công cụ mô hình hóa và mô phỏng tham gia ứng dụng trong quản lý rủi ro liên quan đến dịch bệnh vật nuôi – và liên hệ đến các phương pháp mô hình hóa đa tác tử đã được phát triển tại khóa học năm 2012. Báo cáo phân tích các trường hợp quản lý rủi ro về thú y ở cấp độ địa phương, tại tỉnh Sukhothai, Thái Lan. Vấn đề nghiên cứu được đặt ra là làm sao hiểu được rõ hơn việc quản lý rủi ro dịch bệnh vật nuôi được các chủ thể địa phương thực hiện (người chăn nuôi nhỏ lẻ, trang trại chăn nuôi công nghiệp, bác sĩ thú y, v.v...). Báo cáo tập trung vào các kỹ thuật được áp dụng trong phương pháp mô